

Дикий О.В.*

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ

У статті розглянуто теоретичні основи та сутність поняття екологізації бізнесу, основних складових та етапів процесу екологізації. Проаналізовано особливості проведення екологізації бізнесу в Україні, впровадження екологічного імперативу на всіх рівнях економічного життя країни, зокрема проаналізовано перешкоди на шляху до екологізації української економіки. Досліджено можливості активізації процесу екологізації в Україні, можливості реалізації екологоорієнтованих проектів у малому та середньому бізнесі, можливості підвищення екологічних вимог до великих промислових та виробничих комплексів.

Ключові слова: екологізація економіки, економіко-екологічний потенціал, навколишнє середовище, раціональне природокористування, екологічний імператив, екологічна паспортизація, екологічний аудит, екологоорієнтовані проекти, «зелений» бізнес.

В статье рассмотрены теоретические основы и сущность понятия экологизации бизнеса, основных составляющих и этапов процесса экологизации. Проанализировано особенности осуществления экологизации бизнеса в Украине, внедрение экологического императива на всех уровнях экономической жизни страны, в частности проанализированы препятствия на пути экологизации украинской экономики. Исследованы возможности активизации процесса экологизации в Украине, возможности реализации экологоориентированных проектов в малом и среднем бизнесе, возможности повышения экологических требований к большим промышленным и производственным комплексам.

Ключевые слова: экологизация экономики, экономико-экологический потенциал, окружающая среда, рациональное природопользование, экологический императив, экологическая паспортизация, экологический аудит, экологоориентированные проекты, «зеленый» бизнес.

The article deals with the theoretical basis and essence of ecologisation of business, main components and stages in the process of ecologisation. The peculiarities of the ecologisation of business in Ukraine, implementation of the ecological imperative on all levels of the economic life of the country and, in particular, the hurdles on the way to the ecologisation of the Ukrainian economy have been analyzed. The possibilities of activating the process of ecologisation in Ukraine, possibilities of implementation of the eco-oriented projects in small and medium business as well as the possibilities of raising the ecological requirements to the large industrial and production complexes have been studied.

* кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Key words: ecologisation of economy, economic-ecological potential, environment, rational usage of nature, ecological imperative, ecological passportization, ecological audit, eco-oriented projects, 'green' business.

Постановка проблеми.

Екологічна ситуація, яка спостерігається в Україні впродовж десятків останніх років, вимагає уваги з боку держави, бізнесу та суспільства в цілому. Детального вивчення потребує проблема впливу екологічної діяльності суб'єктів господарювання на території країни на навколишнє середовище, а також знаходження шляхів вирішення існуючих проблем. Очевидно, що висока ресурсомісткість вітчизняного виробництва, використання застарілих технологій та екстенсивний підхід у використанні природних ресурсів країни теж завдають екологічної шкоди: екстерналії в економіці України включають забруднення водойм та атмосфери через викиди шкідливих відходів в процесі виробництва, виснаження земельних, лісових та енергетичних ресурсів, порушення екологічної рівноваги в цілому та ін. [1, с.309; 2, с.12] Стратегія економічного розвитку країни включає екологічний аспект, проте питання охорони навколишнього середовища і ролі бізнесу, зокрема промислового виробництва у ньому, вимагає аналізу, розробки ефективного та узгодженого плану дій та його реалізації. Прийняття оптимальних рішень, спрямованих на комплексне використання природних ресурсів, підвищення екологічної безпеки, здійснення профілактичних заходів щодо надходження забруднюючих речовин у довкілля вимагають додаткової уваги та зусиль з боку держави, бізнесу та суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання екологізації життєдіяльності людини і економічної діяльності зокрема, стали предметом дослідження багатьох вчених. Бардась А., Хвесик М., Степанюк Н. займаються вивченням питань розвитку економіко-екологічного потенціалу країни та особливостей економіки раціонального природокористування. Амоша О., Буркинський Б., Бобра Т., Басанцов І., Міщенко Л., Розумович І. зосереджують свою увагу на проблемах паспортизації виробництва, екологічного аудиту та екологічного менеджменту, у той час як Акімова Т., Александров І. вивчають питання екологічної безпеки виробничих підприємств, а Барський Ю., Лазепко І., Жаліло Я., Толкачов В., Наконечна Т. займаються дослідженням можливостей ведення екологічного («зеленого») бізнесу, реалізації екологічних проектів завдяки дотриманню положень Кіотського протоколу, впровадження інноваційних еко-технологій та вирішення проблеми енергозбереження. Над питаннями сталого розвитку України та впровадження інноваційної моделі розвитку працюють Бова Т., Будкін В., Устінова І., Коблянська І., Пахомова Н. Разом з тим питання комплексного процесу екологізації українського бізнесу, провадження активної екологічної політики, інвестування та розвитку екологоорієнтованого бізнесу залишаються недостатньо вивченими, відтак потребують подальшого вивчення.

Постановка завдання.

З огляду на це постає об'єктивна необхідність обґрунтування теоретико-методологічних основ дослідження сутності і процесу екологізації бізнесу, дослідження питань ресурсоемності виробництва та виснаження природного потенціалу, вивчення переваг та значення екологічного аудиту та інших інструментів механізму екологізації бізнесу, аналіз процесу екологізації бізнесу в Україні та можливих способів його активізації.

Виклад основного матеріалу.

Після сплеску економічної кризи зростання ресурсомісткості виробництва, відповідно, підвищення його собівартості, підтвердили, що екологізація економіки є найбільш ефективним шляхом до відновлення, який дозволяє не тільки відновити темпи зростання, але й підвищити їх [3, с.319]. Екологізація означає впровадження екологічно чистого виробництва, яке сприяє створенню передумов реалізації стратегічного індустріального розвитку національної економіки на інноваційних принципах і є умовою переходу економіки країни на модель сталого розвитку [4, с.395]. Процес екологізації націлений на зниження ресурсомісткості виробництва і базується на концепції мінімізації шкоди природі, що завдається суб'єктами економічної діяльності, підвищення результативності заходів боротьби із забрудненням навколишнього середовища, використання ресурсозберігаючих технологій [5, с.293].

До компаній, які вважаються екологоорієнтованими («зеленими»), належать виробники екологічних товарів і послуг, фірми, які почали змінюватись (розвиток екологічної свідомості та екологічно відповідальної поведінки) та інші компанії, які вживають заходів щодо підвищення ефективності виробничого процесу. [6, с.4] Інструменти механізму екологізації бізнесу серед іншого включають державну екологічну експертизу, екологічне страхування економічної діяльності, екологічні податки і платежі за користування природними ресурсами, екологічний аудит, екологічний моніторинг, екологічну стандартизацію і сертифікацію продукції, екологічну перевірку уповноваженими органами та ін. [7, с.89]

Процес екологізації включає такі складові як підпорядкування суспільного виробництва екологічному імперативу (інноваційне еколого-технологічне переозброєння виробництва та збалансоване природокористування); направлення інвестицій в економіку на користь ресурсозберігаючих технологій; включення екологічних умов, чинників та об'єктів до системи економічних категорій; вдосконалення системи платності природокористування та перехід на таку систему ціноутворення, що враховує екологічний фактор, збитки та ризик [5, с.293].

Важливим аспектом та категорією у процесі екологізації бізнесу є економіко-екологічний потенціал, який являє собою сукупність техніко-економічних і екологічних показників, які характеризують сучасний стан і перспективи діяльності підприємств, іншими словами — роль природного середовища у визначенні перспектив економічної діяльності [1, с.313]. Для формування, збереження та розвитку економіко-екологічного потенціалу підприємств та бізнесу в цілому необхідно вживати заходів, що сприятимуть можливості вибору найефективніших шляхів вирішення екологічних завдань. Такі завдання належать до екологічного менеджменту, який на підприємстві формує та приводить в рух ресурси підприємства для досягнення економічних цілей, взаємопов'язаних з цілями раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища і сталого розвитку [8, с.240-242].

Серед глобальних екологічних проблем людства виділяють техногенне навантаження на навколишнє середовище та природні ресурси, збільшення населення, зростання обсягів використання електроенергії та обсягів викидів вуглекислого газу у атмосферу [9, с.44]. Для України ці проблеми є актуальними також через застосування в економічній діяльності, зокрема у промисловому виробництві, застарілих технологій, а їх загострення викликане низьким рівнем свідомості суспільства. Досить гостро за останні роки постала проблема відходів, оскільки на відміну від більшості розвинених країн, у яких панує світова тенденція переходу від захоронення до вторинної переробки відходів, в Україні що-

річно утворюється 35 млн. т тільки побутових відходів (400 т відходів на 1 людину) [10, с.9], а налагодження процесу вторинної переробки відходів (до промислових відходів виробництва належить зола, гідролізна сірчана кислота, відходи деревини, фосфогіпс тощо) відбувається дуже повільно [3, с.318-320]. Ще однією проблемою, яка загрожує зниженню економіко-екологічного потенціалу країни, є виснаження природних ресурсів. В процесі промислового виробництва, яке є дуже ресурсомістким, виснажуються водні, мінеральні та енергетичні ресурси, зменшується лісовий фонд країни, у той самий час відбувається процес забруднення земельних, водних та атмосферних ресурсів [10, с.93].

В Україні питання охорони навколишнього середовища визначено низкою нормативно-правових актів, серед яких Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», Закон України «Про відходи», Національний план дій з охорони навколишнього середовища 2011-2015 рр. та ін. Правове регулювання екологічного аспекту економічної діяльності включає серед іншого Закон України «Про екологічний аудит», Закон України «Про екологічну експертизу», Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами», Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» та ін. [10, с.44-45].

На міжнародному рівні Україна є учасником Всесвітнього саміту зі сталого розвитку (Йоганесбург, 2002 р.), 5 пан'європейської конференції міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи» (Київ, 2003 р.), що покладає на країну певні обов'язки щодо виконання міжнародних домовленостей, зокрема Плану виконання рішень Всесвітнього саміту зі сталого розвитку, Конвенції про охорону і сталий розвиток Карпат, Стратегії екологічного партнерства і співробітництва країн регіону СЕК ООН та ін. [10, с.12] Проте необхідно зазначити, основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів вже не відповідають новим вимогам сучасної екологічної ситуації. Для порівняння: європейська система екологічного управління і політики використовує міжсередовищний підхід і орієнтується на комплексності екологічних оцінок та стимулюванні екологічних інновацій, у той час як вітчизняна система окремо вирішує проблеми кожного окремого природного середовища і не є повністю сформованою.

Окремої уваги заслуговує питання дотримання положень, визначених у Кіотському протоколі. Обсяг, який може бути потенційно реалізований урядом України на міжнародному ринку квот на викиди парникових газів, можна оцінити у 24 млрд. дол. США, які могли б бути використані на забезпечення модернізації економіки. Проте на сьогоднішній день «зелений» імідж України погіршується через невиконання країною своїх зобов'язань відповідно до міжнародних домовленостей (за угодами з Японією та Іспанією у 2009 р. в бюджет було зараховано 3,3 млрд. грн., до цього часу немає достовірної інформації про те, які саме проекти були профінансовані за рахунок цих коштів [11, с.323-326]. Це, в свою чергу, впливає на обсяги інвестицій у екологоорієнтовані проекти («зелений» бізнес) і сповільнює процес екологізації української економіки. Довіра міжнародної спільноти падає, оскільки Україна володіє надлишковими квотами не через ефективну екологічну політику, а через спад виробництва, тому існують побоювання, що кошти, отримані від продажу квот, не будуть спрямовані на «зелені» проекти.

Для порівняння, необхідно зазначити, що, наприклад, країни ЄС здійснюють економічну діяльність відповідно до цілої низки директив. Забруднення навколишнього середовища розцінюється як правопорушення, при цьому завдяки прийнятій у 2004 р. Директиви 2004/35/ЄС працює принцип «забруднювач платить». Ця Директива передбачає відшкодування винною особою шкоди, завданої нею навколишньому природному се-

редовищу. Порушення провадження принципу щодо компенсації шкоди покладено на держави-члени ЄС. Водночас із прийняттям рамкового законодавства для забезпечення високого рівня охорони довкілля ЄС запровадив фінансові правові інструменти (напр., LIFE – фінансовий інструмент екологічного захисту, спрямований на сприяння розвитку, впровадженню та оновленню екологічної політики та законодавства ЄС), угоди про охорону довкілля (поліпшення екологічних аспектів діяльності підприємств і впровадження методів сталого виробництва), екологічні мита та податки (сприяння застосуванню державами-членами фіскальних інструментів підвищення ефективності екологічної політики), екологічні перевірки, оцінка екологічних наслідків економічної діяльності та ін. [10, с.49-50] Серед основних законодавчих актів ЄС, які регулюють екологічні питання, – Директива 84/360/ЄЕС щодо забруднення повітря промисловими об'єктами, Директива 2001/81/ЄС щодо національних квот на викиди, Регламент Проекту Екологічного менеджменту та аудиту ЄС (EMAS) № 761/2001, Регламент Проекту Eco-Label Award ЄС № 1980/2000 та ін. [10, с.55]

Якщо говорити про те, як на практичному рівні відбувається процес екологізації українського бізнесу, необхідно зауважити, що стратегія розвитку держави включає екологічний аспект, в якому, зокрема, приділено увагу модернізації виробництва, впровадженню інноваційних енергозберігаючих технологій, які є менш ресурсомісткими [12, с.235]. Проте чіткого визначення і затвердження заходів, спрямованих на комплексну реструктуризацію економіки на всіх рівнях немає. Процес екологізації відбувається дуже повільно. Якщо порівнювати із країнами ЄС, українська економіка перебуває лише на початковому етапі переходу до нових екотехнологій, безвідходного виробництва, так само як і суспільство тільки починає розвивати суспільне екологічне мислення.

Серед перешкод на шляху до екологізації вітчизняного виробництва виділяються, перш за все, відсутність затверджених державою стратегічних орієнтирів, необхідність великих капіталовкладень у стислі терміни (що є головним фактором небажання українського бізнесу робити кроки у напрямі модернізації виробництва), технічні обмеження, відсутність ефективної міжсекторальної координації [13, с.2], відсутність мотивації та підтримки з боку держави [14, с.46]. Однією із головних причин низьких темпів процесу екологізації також є відсутність екологічного імперативу у житті суспільства: нерозвинене екологічне мислення має наслідком байдужість до питань охорони навколишнього середовища, а сучасний технологічний рівень економічних процесів призводить до погіршення ситуації.

На сьогоднішній день в процес екологізації в Україні включає екологічну паспортизацію підприємств (серед перших вітчизняних компаній, які пройшли паспортизацію, є Житомирський маслозавод, Гостомельський скляний завод, МА «Бориспіль», Концерн «Стірол», проте кількість таких компаній залишається невеликою, відповідно, це дає можливість стверджувати, що система паспортизації практично не функціонує [10, с.41, 91.] Також відбуваються спроби проведення екологічного аудиту, який згідно із визначенням у Законі України «Про екологічний аудит», має слугувати засобом підвищення екологічної обґрунтованості та ефективності діяльності суб'єктів господарювання як природокористувачів і забрудників [15]. Екологічний аудит є інструментом управління і вивчає ефективність управління підприємством у збереженні довкілля, і підтримки конкурентоспроможності за рахунок екологічного виробництва, формує знання щодо систематизації, документації, періодичності об'єктивного оцінювання відповідності систем управління охороною довкілля, функціонування обладнання екологічним цілям, надає вміння і навички для оцінки відповідності виробництва нормативним вимогам і еколо-

гічній політиці компанії. Серед інших інструментів екологічної політики можна назвати окремі інструменти вітчизняної податково-бюджетної системи, такі як плата за землю, платежі за спеціальне використання природних ресурсів, екологічний податок (податок, яким обкладають продукцію, що в один із періодів циклу свого функціонування забруднює навколишнє середовище. Необхідно зазначити, що певні групи екологічних податків, притаманні системі оподаткування у країнах ЄС, відсутні в Україні, напр., так звані відкладені платежі (податки на шумове забруднення, на доходи від тваринництва), продуктові податки (стимулюють ощадливе споживання товарів) [10, с.87-88].

Висновки. Оскільки процес екологізації бізнесу перебуває на початковому етапі, можна визначити шляхи, якими можна розвивати дану складову стратегії розвитку країни та економічної діяльності зокрема. Необхідно розробити та затвердити на національному рівні комплексний план дій з екологізації українського бізнесу та економіки в цілому, який повинен включати реформу системи екологічного регулювання і оподаткування (введення «зелених» податкових стимулів для суб'єктів господарювання), впровадження ефективних схем «зелених» інвестицій, надання довгострокових кредитів під низькі відсоткові ставки для реалізації екологоорієнтованих бізнес проектів, підвищення ефективності використання енергоносіїв та розробка і впровадження у використання альтернативних джерел енергії. Загалом, до вирішення екологічних проблем необхідно застосовувати комплексний підхід впровадження екологічних інновацій та перебудови екологічної свідомості громадськості.

Література

1. Бардась А.В. Розробка методичних рекомендацій щодо визначення економіко-екологічного потенціалу вугільних шахт // Економічний простір, №37. - 2010. - С. 309-322.
2. Бобылев С.Н., Захаров В.М. Кризис: экономика и экология. — М.: ООО «Типография ЛЕВКО», Институт устойчивого развития \ Центр экологической политики России, 2009. — 84 с.
3. Коблянська І.І. Управління промисловими відходами в регіоні на засадах логістики // Економічний простір, №46. - 2011. - С. 316-327.
4. Комарницький І.В. Методологічні аспекти розвитку регіону на засадах екологізації / І.В. Комарницький, М.І. Бублик, О.О. Кушніренко // Менеджмент та підприємництво України: етапи становлення і проблеми розвитку. - Л. : Вид-во Нац. ун-т «Львів. політехніка», 2008. - С. 391-396.
5. Наконечна Т.Ю. Інноваційні екотехнології як основа стійкого економічного розвитку // Вісник Хмельницького національного університету 2010, № 5, Т. 4. - С 293-296.
6. Офіційний сайт Конфедерації роботодавців України [Електронний ресурс]: Стратегія підтримки зеленого бізнесу для об'єднань приватного бізнесу України з акцентом на металургійний та гірничодобувний промисловості, 2011 – Режим доступу: www.confedu.org/assets/files/.../Ukraine_Strategy_14.03.11_UKR.doc
7. Блохин, С.А. Эффективность модели экологоориентированного бизнеса / Известия Российского государственного университета им. А.И. Герцена. №18(44): Аспирантские тетради: Научный журнал. - СПб., 2007. - 508 с. - С. 87-90.
8. Розумович І.Н. Роль екологічного менеджмента в деятельности объектов повышенной опасности // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 23 (62). № 1. - 2010. - С. 239-244.

9. Скалецький Ю.М. Екологічний імператив як пріоритет суспільного розвитку України // Стратегічні пріоритети, №1(18). - 2011. - С. 44-48.
10. Офіційний сайт ООН в Україні [Електронний ресурс]: Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку, 2007 – Режим доступу: www.un.org.ua/files/national_ecology.pdf
11. Андрощук І. Торгівля квотами на викиди парникових газів: фінансово-екологічні ефекти / І. Андрощук, І. Крива, О. Чуль, Ю. Барський // Економічний простір, №45. - 2011. - С. 320-328.
12. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. - Харків: Константа, 2006. - 272 с.
13. Офіційний сайт Міжнародного центру перспективних досліджень [Електронний ресурс]: Аналітичний звіт «Готовність України до інтеграції у Європейське Енергетичне Співтовариство», 19 травня 2011 року. - Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/64/90/Energy_analytical%20report.pdf
14. Сердюк Т.В. Комерційна привабливість та державна підтримка інвестицій в енергозбереження: вітчизняний досвід / Т.В. Сердюк, С.Ю. Франишина // Вісник Вінницького політехнічного інституту, №2. - 2011. - С. 46-51.
15. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]: Закон України «Про екологічний аудит». - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1862-15>